

О.Л.Олійник, С.В.Шмирко

ЗНАХІДКА РЕШТОК ВИКОПНИХ ССАВЦІВ В АКВАТОРІЇ ДНІПРА

Влітку 1992 р. в районі групи островів поблизу с. Канівське аквалангістами секції акватехніки запорізького Центру технічної творчості була зроблена цікава знахідка. На відстані 70 м від берега на глибині 10 м І.Л.Трипольським було знайдено окремі кістки викопних ссавців. До подальшого дослідження знахідок були залучені відповідно підготовлені гідроархеологи, які з'ясували, що це переважно кістки мамонта, які розкидано на площі 25-30 кв². Була проведена розчистка окремих фрагментів з метою їх чіткої фотофіксації і складання детального плану*. Наступного сезону відкрились нові фрагменти кісток і, зокрема, череп бізона, які були зафіксовані графічно і сфотографовано. На жаль, подальшому знаходженню об'єктів на місці їх знахідки загрожували роботи земснарядів, які з кожним роком наближались до місця знахідки. Але і підняти ці рештки було ризиковано без забезпечення відповідними консервантами для подальшого збереження. А тому було прийнято рішення про їх перенесення після відповідної додаткової фіксації в інше місце. Наступного сезону рельєф дна почав змінюватись, і перенесені рештки стало заносити піском. Вже не існувало іншого виходу як підняти їх, аби не втратити зовсім. Тому на поверхню було піднято бивні, нижня щелепа з зубами, дві трубчасті кістки кінцівок, три хребці і череп бізона. Ретельне дослідження цих кісток дало такі результати: довжина бивнів 1980 мм, діаметр в основі – 150 мм, посередині 100 мм, на кінці 80 мм. Кінці бивнів знизу мають зтерту "робочу" поверхню площею 1.450 мм², яка утворилася в результаті тертя об землю при добуванні їжі. Вага кожного бивня – 30 кг. Нижня щелепа вагою 25 кг мала розміри: ширина в суглобовій частині 670 мм, ширина язикового отвору 100 мм, висота 400 мм.

Кістки мамонта належали одній дорослій особі, про що говорить пропорційність розмірів кінцівок, щелепи і бивнів. Довжина трубчастої кістки – 1050 мм і ліктевої – 7960 мм. Це дає змогу вирахувати загальну висоту тварини в холці – 350-380 см. За розмірами бивнів і за ступенем зтертості зубів, їх кількістю і товщиною емалевих стінок, вік цього мамонта становив близько 30-40 років [1, с.20-41]. У останнього, шостого зуба, остаточне стирання якого призводило до загибелі тварини, кількість так званих "карманів" досягала 28, а товщина емалевих стінок – 2,1 мм. Він належав до виду *Mammonteus primigenius*, який найбільш характерний саме для території Євразії і знахідки решток якого в Україні добре відомі.

Цей тип відомий як степовий мамонт [4, р.36]. Подібні знахідки в цьому регіоні зустрічаються досить часто, по всьому узбережжю Дніпра від Василівки до Скельок. У 1992 р. під час розвідок у Василівському районі поблизу села Маячки в урвищі були знайдені рештки бивня і кісток. Зустрічаються такі рештки вздовж берега від В.-Знаменки на захід, в результаті того ж таки підмиву берегової смуги водами Каховського водосховища [2, с.3-5]. Частина подібних знахідок зберігається у фондах Запорізького обласного краєзнавчого музею. Домінують здебільшого такі знахідки: зуби, фрагменти щелеп, кісток, бивнів і черепів. Дуже рідко зустрічаються цілі кістки і бивні. А тому ця знахідка може вважатись до певної міри унікальною.

Не менш цікавою знахідкою, того ж таки пізньоплейстоценового періоду, є череп бізона. Розмах його рогів становить 920 мм. Він належав дорослому самцю, віком 5-6 років, якого було забито людиною, бо ліва лобова кістка черепа має пролом $P=25-26 \text{ см}^2$ (мал.1). Як показала трасологічна експертиза, він був зроблений тупим важким предметом, яким могла бути кам'яна сокира або камінь. Якщо максимальне навантаження, яке витримує людський череп, становить від 1200 до 1800 кг при товщині кістки черепа 5 мм [3, с.148], то при товщині лобової кістки черепа бізона 8 мм для утворення такого пролому сила удару повинна була бути ніяк не менше 2400-2600 кг. В такий спосіб поранену тварину просто добили. І цю знахідку умовно можна прив'язати до пізньопалеолітичного стійбища, яке знаходиться прямо на березі. Цього напевно не можна зробити щодо залишків кісток мамонта. Бо всі кістки мамонта належать одній особі, на них не виявлено жодних слідів дії зброї або знарядь праці. А їх майже правильне анатомічне розташування говорить про те, що дана тварина не стала об'єктом полювання, а загинула в результаті якогось катаклізму або "нещасного випадку". Принаймні, це питання остаточно може бути з'ясоване лише при подальшому вивченні місця знахідки, де безумовно залишилися інші кістки, і можливо, не тільки цієї тварини.

Слід пам'ятати, що саме в період плейстоцену формувалась плавнева частина Дніпра і тоді, головним чином, склалась як така. Болота частково перетворювалися в луки, які були головною кормовою базою спелових мамонтів і інших тварин плейстоценового періоду. Але разом з тим їх тяжіння до заплавлених долин несло в собі певну небезпеку при несподіваних повенях, скресанні криги або її утворенні. Небезпечними були і підмиви берега. Тут цих тварин переслідували і первісні мисливці. При тих чи інших обставинах гинули й мамонти, чиї залишки й знаходять по берегах водосховища.

Подальше ретельне гідроархеологічне дослідження цього місця і більш прискіпливий аналіз (радіовуглецевий) самих решток, на жаль,

неможливе, через відсутність коштів. Тому деякі питання, на які, напевно, вже ніколи не буде знайдено відповіді, в кращому випадку ще надовго залишаться під піском на дні Дніпра разом з іншими рештками тварин. В гіршому випадку вони, як і безліч памяток викопної фауни і матеріальної культури давніх часів, будуть знищені земснарядами, бо працюють вони по всій акваторії Дніпра без попереднього дослідження дна гідроархеологами.

Джерела та література

1. Верещагин Н.К. Почему вымерли мамонты. – Л., 1979.
2. Каприцын И.И. Отчет об археологических разведках Васильевского, Ореховского, Приморского районов Запорожской области. ЗГУ. – 1992.
3. Судебно-медицинская травматология. – М., 1977.
4. Mammoths. Adrian Lister & Paul Bahn Foreword by Jean M.Auel MACMILLAN. USA.